

Muistio sosiaali- ja potilasasiamiestä korvaavista sukupuolineutraaleista vaihtoehtoista

17.12.2021

Kotimaisten kielten keskus

Ulla Tiililä

Toimeksianto

Osana potilas- ja sosiaaliasiamiestoimintaa koskevaa lainuudistusta haetaan sukupuolineutraaleja nimikkeitä *asiamiesten* sijaan. Toimeksiannossa kysyttiin myös, onko mahdollista löytää yhdenmukaiset nimikkeet, kun *sosiaaliasiamiehen* parina on *sosiaalihuollon asiakas*, *potilasasiamiehen* parina on *potilas*.

Pähkinänkuoressa: Pohdinnan perusteella parhaita vastineita olisivat mielestämme *potilasasianeuvoja* ja *sosiaaliasianeuvoja*, *potilasasiavaltuutettu* ja *sosiaaliasiavaltuutettu* (jos valtakunnallisten virkojen nimitys ei ole näköpiirissä) sekä *potilasasiavastaava* ja *sosiaaliasiavastaava*, joissa tosin ehkä tulee hieman liikaa vastuullisuuden merkitystä.

Pohdintaa ja perusteluja

Nykylakien sisällöt

Potilaslain mukaan (1992/785; 2014/1101; 11. §) ”Terveystieteiden tutkimuskeskukseen on nimettävä potilasasiamies. Kahdella tai useammalla toimintayksiköllä voi myös olla yhteinen potilasasiamies potilasasiamiehen”. Potilasasiamiehen tehtäviksi on lueteltu 1) **neuvoa** potilaita tämän lain soveltamiseen liittyvissä asioissa, 2) **avustaa** potilasta 10 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitetuissa asioissa; 3) **tiedottaa** potilaan **oikeuksista** sekä 4) **toimia** muutenkin potilaan **oikeuksien edistämiseksi** ja **toteuttamiseksi**.

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) todetaan pykälässä 24 seuraavaa: ”Kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies. Kahdella tai useammalla kunnalla voi olla yhteinen sosiaaliasiamies. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on: 1) **neuvoa** asiakkaita tämän lain soveltamiseen liittyvissä asioissa; 2) **avustaa** asiakasta 23 §:n 1 momentissa tarkoitettussa asiassa; 3) **tiedottaa** asiakkaan oikeuksista; 4) **toimia** muutenkin asiakkaan **oikeuksien edistämiseksi** ja **toteuttamiseksi**; sekä 5) **seurata** asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja **antaa siitä selvitys** vuosittain kunnanhallitukselle.

Lait ovat siis lähes identtiset lukuun ottamatta sitä, että sosiaaliasiamiestä koskee velvollisuus seurata kehitystä ja antaa siitä selvitys, potilasasiamiestä ei.

1. *Potilasoikeusneuvojaa* ehdotettu Kotuksesta aiemmin vuonna 2021

Potilaslaissa potilasasiamiehelle määritellyissä tehtävissä nousevat esille potilaisiin suuntautunut toiminta, nimittäin neuvonta ja avustaminen, sekä potilaan oikeudet. Tämä tehtävän luonne kiteytyisi varsin hyvin nimikkeessä *potilasoikeusneuvoja*. Se olisi myös tämän toiminnan asiakkaiden, siis potilaiden näkökulmasta selkeä, ymmärrettävä ja

läpinäkyvä. Hanna Sykön tekemässä kyselyssä vastaajista 28 eli 76 % kannatti *potilasoikeusneuvojaa*.¹

Nimike on mahdollista hahmottaa kahdella tavalla, joko *potilasoikeus + neuvonta* tai *potilas + oikeusneuvonta*. Lain perusteella näyttäisi painottuvan ensimmäinen tulkintavaihtoehto, mutta jälkimmäinenkään ei nähdäksemme aiheuttaisi ongelmaa potilaslain 11. pykälää vasten.

2. *Oikeusneuvoja, oikeusneuvonta*

Nimike *potilasoikeusneuvoja* tuo mukanaan mahdollisuuden puhua samassa yhteydessä *potilasoikeusneuvonnasta*. Tämä on monessa tilanteessa selkeyttä ja ymmärrettävyyttä parantava muutos entiseen. (Esim. *potilasasiamiestoiminnan parantaminen* vertaa *potilasoikeusneuvonnan parantamine*. Ensimmäisessä on neliosainen yhdyssana, jälkimmäisessä se on lyhentynyt kolmiosaiseksi.)

Potilasoikeusneuvonnaksi nimettyä toimintaa on jo olemassa, mikä voi olla hyöty tai haitta. Esimerkiksi Kuluttajaliiton osana toimii *potilasoikeusneuvonta / potilasoikeuden neuvonta*, ja *potilasoikeusneuvontaa* tarjoaa myös Suomen Potilasliitto ry. Sen sijaan *potilasoikeusneuvojan* nimike ei näyttäisi olevan käytössä. Myös *kuluttaja-asiamiehen* rinnalla on jo olemassa *kuluttajaoikeusneuvoja*.

Jos *oikeusneuvojien* järjestelmää kehitetään, olisi mahdollista luoda esimerkiksi *johtavan* tai *koordinoivan potilasoikeusneuvojan* toimia.

3. *Sosiaalioikeusneuvoja*

Samalla mallin mukaan muodostettu *sosiaalioikeusneuvoja* saa kuitenkin selvästi erityyppisiä merkityksiä kuin *potilasoikeusneuvoja*, vaikka lakien sisällöt ovat lähes identtiset. Merkittävä tulkintaero johtuu siitä, että *sosiaalioikeus* on vakiintunut oikeudenala, ks. esim. Tieteen termipankki, sosiaalioikeus.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:sosiaalioikeus>

Sen sijaan *potilasoikeus*-nimistä oikeudenalaa ei ole, minkä vuoksi *potilasoikeus* hahmottuu potilaiden ja potilaan oikeuksia käsitteleväksi ilmiöksi, ei oikeuden tai oikeustieteen alalajiksi.

4. *Potilasasia, sosiaaliasia*

¹ Hanna Sykkö on johtava potilasasiamies Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiristä, ja kyselyn vastaajina oli potilasasiamiesyhdistyksen jäseniä. Sykön kanssa käytiin keskustelua nimikkeestä keväällä 2021.

Jos *potilasasiamiehelle* ja *sosiaaliasiamiehelle* haetaan yhtenäistä sukupuolineutraalia vastinetta, ei siis näytä olevan järkevää sisällyttää nimikkeeseen sanaa *oikeus*. Sen sijaan on mahdollista miettiä, pitäisikö alkuperäisistä nimikkeistä poimia yhteinen *asia*-sanan sisältävä alku (*potilasasia*, *sosiaaliasia*), vaikka se alun perin yhdistyykin tiiviimmin sanaan *mies* (*asiamies*). Sana *asia* on toisaalta mukana myös *lapsiasia*- ja *vanhusasiavaltuutettujen* nimikkeissä.

Toinen vaihtoehto on hakea nimikkeitä pelkkien *potilas*- ja *sosiaali*-sanojen pohjalta, kolmas vaihtoehto on olla hakematta yhtenäisyyttä ainakaan tältä osin ja ottaa käyttöön esim. nimikkeet *potilasoikeusneuvoja* ja *sosiaaliasianeuvoja*. Mahdollista on myös luopua *oikeus*-sanasta molempien kohdalla > *potilasasianeuvoja*, *sosiaaliasianeuvoja*.

Myös vaihtoehtoissa *potilasasia* ja *sosiaaliasia*, on *potilas*-alkuinen yhdyssana mutkattomampi. Se vertautuu käytössä oleviin esim. *lapsiasia*- tai *vanhusasia*-alkuisiin nimikkeisiin (*lapsiasiaavaltuutettu*, *vanhusasiavaltuutettu*). *Sosiaaliasia* poikkeaa näistä. Suomen lainsäädännössä sanan *sosiaali* parina on *huolto*. Sen sijaan suomenkielisessä EU-terminologiassa puhutaan myös *sosiaaliasioista*: Euroopan talous- ja sosiaalikomitean alaa ovat mm. *sosiaaliasiat*, mikä tukisi tällaista sanankäyttöä.

5. *Potilas* ja *asiakas*?

Asiaa koskevissa keskusteluissa on tuotu esille myös se, että *sosiaaliasiamies*-nimikkeen sukupuolineutraalia vastinetta haettaisiin ihmiseen viittaavasta sanasta (vrt. *potilas*). Keskustelussa on tullut esille esimerkiksi *asiakas*-alkuinen sana. Tämä ei olisi onnistunut ratkaisu, koska *asiakkuutta* on varsin monenlaista. Sana saattaa yhdistyä voimakkaimmin kuluttaja-asiakkaaseen, vaikka kuluttaja-asiamiehen yhteydessä toimiikin *kuluttajaoikeusneuvoja*, eikä esim. *asiakasoikeusneuvoja*. Sana vaatisi täsmennyksen, mutta täsmennyksen kanssa yhdistelmästä tulee pitkä, esim. *sosiaalihuollon asiakasoikeusneuvoja* ja hankalasti hahmottuva.

6. *Potilasasiavaltuutettu*, *sosiaaliasiavaltuutettu*

Sana *asiamies* on usein korvattu sanalla *valtuutettu*. Erityisesti näin on tehty silloin, kun viitataan yhden henkilön valtakunnalliseen virkaan, kuten *yhdenvertaisuusvaltuutettu* ja *tasa-arvovaltuutettu*. On nähtävissä, että sanaa *asiamies* aletaan laajemminkin korvata: siksi varaisimme *valtuutetun* merkityksen näihin valtakunnallisiin yhden henkilön tehtäviin.

Jos tätä ei kuitenkaan ole näköpiirissä, *potilas*- ja *sosiaaliasiamiehet* olisi mahdollista korvata nimikkeillä *potilasasiavaltuutettu* ja *sosiaaliasiavaltuutettu*. Tekstiyhteydessä olisi mahdollista täsmentää, että kyse on esimerkiksi X-kunnan sosiaaliasiavaltuutetusta.

7. Muiden vaihtoehtojen punnintaa

Muita mahdollisia nimikkeitä ovat esimerkiksi *potilasneuvoja* ja *sosiaalineuvoja*. Niiden voidaan kuitenkin tulkita viittaavaan yleisempään, konkreettiseen palvelu- ja asiakasneuvontaan, joka toimii esimerkiksi sairaalan infopisteessä tai sosiaaliviraston yhteydessä. Sosiaalihuoltoon kuuluu lakisääteisesti neuvontaa ja ohjausta, ja kunnat tarjoavat tämän pohjalta *sosiaalineuvontaa*, jonka osaksi *sosiaalineuvoja* helposti hahmottuisi ja sekoittuisi.

Yksi vaihtoehto olisi *potilasneuvonantaja*. Yhdyssanan loppuosana olisi siis *neuvonantaja*. Sanalle on vakiintunut esimerkiksi poliittisille toimijoille tai yhteisöille neuvoo antavan henkilön merkitys, joka on lähellä konsulttia (ks. Kielitoimiston sanakirja <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/neuvonantaja>). Nimike voisi olla mahdollinen, mutta siitä puuttuu viittaus oikeuksiin, joka laissa korostuu. *Potilasoikeusneuvonantaja* taas olisi pituuttaan hankala. *Sosiaaliasiamiestä* korvaavana ei voisi olla pelkkä *sosiaalineuvonantaja*, ja *sosiaaliasianeuvonantaja* on myös liian pitkä.

Pohdittavana voivat olla myös *potilasasiainajaja* ja esim. *sosiaaliasiainajaja*, mutta on todennäköistä, että nämä sekaantuisivat asianajotoimintaan; myös *asiamies*-toiminta kuulemma sekaantuu siihen. Lisäksi nämä, erityisesti *sosiaaliasiainajaja*, ovat hankalasti hahmotettavia. *Potilasasiainhoitaja* ja *sosiaaliasiainhoitaja* taas eivät ole erityisen viestiviä ja voisivat sekaantua muihin *hoitaja*-loppuisiin nimikkeisiin, kuten *sairaanhoitaja*. Myös *valvoja*-loppuiset nimikkeet antaisivat työn sisällöstä väärän kuvan, ja nimikkeestä puuttuisi potilaisiin ja asiakkaisiin suuntautuva neuvontatoiminta.

Edunvalvoja saattaisi olla mahdollinen, jos *edunvalvonta* ei olisi vakiintunut toisenlaisiin yhteyksiin. Jos tämän sanan merkitystä vähän laajennettaisiin, voisi olla *potilasedunvalvoja* ja *sosiaaliasiainedunvalvoja*; jälkimmäinen selvästi hankalampi, mutta nimike ei voine olla esim. pelkkä *sosiaaliedunvalvoja*.

Keskusteluissa on ehdotettu myös *asiantuntija*-loppuisia nimikkeitä. Ne kuitenkin kertovat vain nimikkeen haltijan ominaisuudesta, mutta eivät siitä, mitä tässä toimessa tehdään. Varsin monet ihmiset ovat eri rooleissa potilasoikeuden tai muiden potilasasioiden sekä sosiaalihuollon tai sosiaaliasioiden asiantuntijoita. Lakisääteisten tehtävien toteutuminen voi muodostua ongelmalliseksi, jos potilaat ja sosiaalihuollon asiakkaat eivät nimikkeestä tunnista, että tehtävään sisältyy palvelutoimintaa. Pitkät nimikkeet ovat myös käytössä hankalia, ja niistä saatettaisiin ruveta käyttämään lyhennettä, jotka taas ovat yleensä läpinäkymätön ”suurelle yleisölle”.

Melko toimivia voisivat sen sijaan olla *vastaava*-loppuiset nimikkeet, yhtenäisesti esimerkiksi *potilasasiavastaava* ja *sosiaaliasiavastaava*. *Vastaava* viittaa toki vastuussa olevaan, mutta voisi käyttöyhteydessään olla viestivä, esim. jonkun kunnan *sosiaaliasiavastaava*. Tässä voisi aktivoitua myös *vastaamisen* vuorovaikutusta korostava, kysymykseen vastaamista tarkoittava ulottuvuus. Toki on myös mahdollista, että nimike korostaisi liikaa vastuullisuuden merkitystä.

